

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR
NAZİRLİYİ
P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I**

KAFEDRA: “CİNAYƏT HÜQUQU”

FƏNN: “CƏZA-İCRA HÜQUQU”

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 11. “Cəza çəkməkdən azad etmə.”

Vaxt-4 saat
Müh-2 saat
Sem-2 saat

TƏRTİB ETDİ:

“Cinayət hüququ” kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

“Cinayət hüququ” kafedrasının müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Şamxal Kərimov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.

Protokol №

MÖVZU № 11. CƏZA ÇƏKMƏKDƏN AZAD ETMƏ**P L A N:****GİRİŞ:**

1. Cəza çəkməkdən azad etmənin mahiyyəti və əsasları.
2. Cəza çəkməkdən azad etmənin qaydası və azad edilmişlərə yardım.
3. Cəza çəkməkdən azad edilmişlərin sosial adaptasiya, onlar üzərində müşahidə və nəzarət.

NƏTİCƏ:**Ə D Ə B İ Y Y A T:**

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Bakı, 2017
2. Azərbaycan Respublikasının CİM. Bakı, 2017
3. Azərbaycan Respublikasının CM. Bakı, 2017
4. Azərbaycan Respublikasının CPM. Bakı, 2017
5. «Cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. B.,31 may 2007-ci il.
6. Cəza-icra hüququ. Dərs vəsaiti. B., 2007. s. 268-288.
7. Cəza-icra hüququ. Şərhlər və sxemlər. B., 2004. s. 162-167.
8. Уголовно-исполнительное право. Учебник. М., 1996. Гл. XIX-XX.
9. Ткачевский Ю.М. Советское исправительно-трудовое право. Учебник. М, 1971. с. 194-220.
10. Уголовно-исполнительное право России. Учебник. Под ред. В.И.Селиверстова. М., 2000.
11. Комментарий к Уголовно-исполнительному Кодексу Российской Федерации. Под общей ред. О.О.Миронова. М., 2003.
12. М.Хүмбәтов. Müasir dövrdə məhkumların sosial adaptasiyasının bəzi problemləri. B.1996. Qanunçuluq № 8, s. 3-9.
13. М.Хүмбәтов. Gəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə və cəzanı daha yüngül cəza ilə əvəz etmənin bəzi problemləri. B., 1996. Qanunçuluq. 1-2 s. 62-65.

G İ R İ Ş

Cəza-icra hüququnun ən aktual sahələrindən biri “Cəza çəkməkdən azad etmə” institutudur. Bu institutun aktuallığı bu sahədə mövcud olan problemlərlə və onların həlli yollarının araşdırılması ilə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, cəza çəkməkdən azad etmə cəza çəkmə prosesini başa çatdırır, məhkumlara islah təsirini yekunlaşdırmağa, zəruri hallarda onların vaxtından əvvəl azad edilməsinin mümkünlüyü barədə məsələni həll etməyə imkan verir. Cəza çəkməkdən azad etmə cəzanın çəkilməsinin xitam edilməsi ilə, bütün hüquq məhdudiyyətlərinin və ya onların bir qisminin ləğv edilməsi ilə, məhkumluqdan başqa mühakimənin hüquqi nəticələrinin aradan qaldırılması və s. ilə bağlıdır.

Biz bu mühazirədə cəza çəkməkdən azad etmənin mahiyyəti, əsasları və qaydası, cəza çəkməkdən azad edilmişlərə yardım və onların sosial adaptasiyası, azad edilmişlər üzərində müşahidə və nəzarət kimi məsələlər və onların hüquqi tənziimi ilə yaxından tanış olacağıq.

SUAL I.
Cəza çəkməkdən azad etmənin mahiyyəti və
əsasları

Cəzaların icrası qanunvericiliyində ayrı-ayrı cəza növlərinin icrası (çəkilməsi) qaydası, bu fəaliyyəti həyata keçirən müəssisə və orqanlar, məhkumların islah edilməsinin əsas vasitələri və s. barədə müddəalar öz əksini tapmaqla yanaşı, burada cəzadan azad etmənin əsasları və qaydası da dəqiq nizama salınmışdır.

Qanunda cəza çəkməkdən azad etmənin müxtəlif növləri öz əksini tapmışdır. Onları aşağıdakı qruplara bölmək olar:

1. məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş cəza müddəti çəkildikdən sonra cəza çəkməkdən azad etmə;

2. cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə;

3. bəraət qazanma əsasında cəza çəkməkdən azad etmə.

Cəzanı yüngülləşdirən və geriyyə qüvvəsi olan yeni cinayət qanununun qəbul edilməsi nəticəsində cəza çəkməkdən azad etmə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Cəza çəkməkdən azad etmənin ayrı-ayrı növləri üzərində ətraflı dayanaq.

1. Cəza müddətinin qurtarması - cəza çəkməkdən azad etmənin ən geniş yayılmış növüdür. Cəzanın şərti məhkum etmə ilə və ya onun çəkilmiş müddət həddində azaldılması ilə əvəz olunması ilə hökmün dəyişdirilməsi nəticəsində azad etmə cəza müddətinin çəkilməsi üzrə azad etmənin xüsusi halıdır. Əgər çəkilmiş müddət təyin edilmiş müddətdən və ya hökmün dəyişdirilməsindən sonra təyin edilmiş müddətdən artıq olarsa, onda şəxs dəymiş ziyanın qismən ödənilməsini tələb etmək hüququ əldə edir. Misal üçün, əmək haqqının ödənilməsi, mühafizə altında keçirilmiş artıq vaxta görə pensiyanın ödənilməsi və s. Beləliklə, ümumi müddəaya görə təyin edilmiş cəza müddəti qurtardıqdan sonra məhkum cəzadan hökmən azad edilməlidir. Bu əsasla məhkumun cəza çəkməkdən azad olunması üçün cəzaçəkmə müəssisəsinə hər hansı bir sənədin daxil olması və ya məhkumun islah olunması və yenidən tərbiyələnməsi kimi nəticənin əldə olunması tələb olunmur.

II. Qanunla nəzərdə tutulmuş bir sıra hallarda məhkumun vaxtından əvvəl cəza çəkməkdən azad edilməsinə yol verilir. Şübhəsiz, bunun üçün xüsusi şərtlər irəli sürülür. Qanunvericinin tələbinə görə belə şərtlərə aiddir:

- a) cəzanın məqsədinə nail olunması, başqa sözlə, islah prosesinin başa çatması;**
- b) meydana çıxmış yeni hallara əsasən şəxsin ictimai təhlükəli olmaması;**
- c) cəza müddətinin qanunla müəyyən edilmiş hissəsinin faktiki olaraq çəkilməsi.**

Deməli, qeyd edilən bu tələblərin hamısı mövcud olduqda, şəxs, cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilməyə təqdim oluna bilər.

III. Cəzadan azad etmənin üçüncü növ əsası, qeyd etdiyimiz kimi bəraət qazanma əsasında cəza çəkməkdən azad etmədir. Təcrübədə elə hallara rast gəlinir ki, şəxs, bu və ya digər səbəbdən cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur və bu və ya digər cəzaya məhkum edilir. Lakin sonradan meydana çıxan yeni hallar əsasında işə yenidən baxılıb, şəxs barəsində bəraət hökmü çıxarıla bilər. Bu halda onun ilkin hüquqi statusu bərpa edilməlidir.

Cəza çəkməkdən azad etmənin ayrı-ayrı əsasları üzərində ətraflı dayanaq. Azərbaycan Respublikası CİM-in 167-ci maddəsinə əsasən, məhkumlar cəza çəkməkdən aşağıdakı əsaslarla azad edilirlər:

- 1. məhkəmənin hökmü ilə təyin olunmuş cəza müddəti qurtardıqdan sonra;**
- 2. hökmün ləğv edilməsi ilə əlaqədar işin icraatına xitam verildikdə;**
- 3. cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edildikdə;**
- 4. cəzanın çəkilməmiş hissəsi daha yüngül cəza növü ilə əvəz edildikdə;**
- 5. amnistiya və ya əfv etmə aktına əsasən;**
- 6. xəstəliyə və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər əsaslara görə.**

Məhkumun cəza müddəti qurtardıqdan sonra azad edilməsinə təcrübədə daha çox təsadüf edilir. Qanunvericiliyə görə (CİM-in 168-ci maddəsi) azadlığın məhdudlaşdırılması və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər cəzanın icrası yerindən cəza müddətinin axırıncı gününün birinci yarısında azad edilirlər. Əgər cəza müddəti bayram və ya istirahət günü qurtarırsa, məhkum istirahət və bayram günlərindən əvvəlki

gün azad edilir. Cəza müddəti aylarla hesablanırsa, bu müddət axırcı ayın müvafiq günündə, əgər müvafiq gün yoxdursa, həmin ayın axırcı günü qurtarır.

Cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə məhkumun vaxtından əvvəl cəzadan azad edilməsi əsasları qrupuna daxil olub, təcrübədə daha çox təsadüf edilir. Azərbaycan Respublikası CM-in 76-cı maddəsinə əsasən, cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə qaydası məhkuma yalnız o zaman tətbiq oluna bilər ki, məhkum islah olunduğunu öz nümunəvi davranışı və əməyə vicdanlı münasibəti ilə sübut etmiş olsun.

Cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad olunma əsaslarını maddi və formal əsaslara bölmək olar.

Maddi əsas onunla izah olunur ki, məhkum özünün artıq islah olunduğunu sübut etmiş olsun. Bunu onun nümunəvi davranışı və əməyə, tərbiyə prosesinə və s. vicdanlı münasibəti ilə müəyyən etmək olar. Bu hal hökmən qiymətləndirilməlidir. Cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyəti, cəzanı icra edən digər orqan və məhkəmə məhkumun davranışının və əməyə münasibətinin qanunun tələblərinə müvafiqliyini müəyyən etməlidirlər.

Cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin **formal əsasında** isə təyin edilmiş cəza müddətinin müəyyən hissəsinin məhkum tərəfindən çəkilməsi tələb olunur.

Cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin və cəzanı daha yüngül cəza ilə əvəz etmənin hansı kateqoriya məhkumlara tətbiq edilməsi Azərbaycan Respublikası CM-in 76-cı maddəsinin 3-1, 3-2, 3-3 bəndlərində müəyyən edilmişdir. Həmin maddələr müəyyən edilmiş ümumi qaydaya görə cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə və ya cəzanın çəkilməmiş hissəsini daha yüngül cəza ilə əvəz etmə qaydası məhkum cəza müddətinin azı yarısını həqiqətən çəkdikdən sonra tətbiq edilə bilər.

Bəzi kateqoriya məhkumlar üçün digər qayda müəyyən edilmişdir. Məsəl üçün:

1. qəsdən cinayət etməyə görə üç ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum edilməyə məhkum olunmuş şəxslərə;

2. qəsdən cinayət etməyə görə əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkmiş olan və məhkumluğun ödəniməsindən, yaxud götürülməsindən əvvəl yenidən qəsdən cinayət edib, buna görə azadlıqdan məhrum edilməyə məhkum olunmuş şəxslərə;

3. azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkərkən qəsdən cinayət edib, buna görə azadlıqdan məhrum edilməyə məhkum olunmuş şəxslərə - cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə və ya cəzanın çəkilməmiş hissəsini daha yüngül cəza ilə əvəz etmə qaydası, onlar təyin olunmuş cəza müddətinin azı üçdə iki hissəsini həqiqətən çəkdikdən sonra tətbiq edilə bilər.

Xüsusi ağır cinayətlər törətmiş şəxslər və sair ağır cinayətlər törətmiş şəxslər barəsində cəza çəkməkdən azad etmənin bu əsasının tətbiqinə yol verilmir.

Məhkumların şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilməsi və ya onların cəzalarının daha yüngül cəza ilə əvəz edilməsi məsələsi əvvəlcə dəstə tərbiyəçiləri şurasında, sonra isə cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisindən, onun rejim və tərbiyə işi üzrə müavinlərindən, əməliyyat və xüsusi hissələrin rəislərindən ibarət olan komissiya (bu komissiyayı adətən inzibati komissiya adlandırırlar), tərəfindən baxılır.

Komissiyada məhkumun dəstə rəisi tərəfindən hazırlanmış xasiyyətnaməsi müzakirə edilir. Burada məhkumun davranışı, əməyə, təhsilə münasibəti, mükafatlar və tənbehlər haqqında ətraflı məlumatlar, habelə məhkumun cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilməsinin və ya onun cəzasının daha yüngül cəza ilə əvəz edilməsinin mümkünlüyü barədə fikir olur.

Komissiyanın qərarı cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisi üçün tövsiyə əhəmiyyəti daşıyır. Qərar protokolla rəsmiləşdirilməli və əsaslandırılmalıdır. Əgər mənfi qərar qəbul edilərsə, bu məsələnin təkrar müzakirəsi ən azı altı aydan sonra mümkündür. Bu zaman təqdimata baxış prosesi yenidən keçirilməlidir. Əgər bu dəfə məsələ müsbət həll edilərsə, sənədlər məhkəməyə göndərilir.

Təqdimatda əsas və əlavə cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin və ya cəzanın daha yüngül cəza ilə əvəz edilməsinin məqsədə müvafiqliyi barədə fikir söylənilir. Məhkəməyə həm də məhkumun şəxsi işi göndərilir. Cəzadan azad etmə və ya ondan imtina barədə qərar qəbul edildikdən sonra şəxsi iş cəzaçəkmə müəssisəsinə qaytarılır.

Qanunda xüsusi olaraq qeyd edilir ki, məhkum bütün cəza dövrü üçün xarakterizə olunmalıdır. Bu, islah edilməmiş məhkumun şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilməməsi üçün edilir. Çünki təcrübədə elə hallara rast gəlinir ki, məhkum əvvəlcə özünü çox pis aparır, cəzaçəkmə rejiminin tələblərini tez-tez pozur, şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etməyə 5-6 ay qalmış isə birdən-birə öz davranışını tamamilə dəyişir, özünün islah olunduğunu nümayiş etdirməyə çalışır.

Əgər məhkəmə şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə və ya cəzanın daha yüngül cəza ilə əvəz edilməsi barədə qərar qəbul edərsə, məhkum dərhal cəzadan azad edilir. Azad etmə barədə qərar müvafiq olaraq cəzanın çəkilməmiş hissəsi göstərilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 95-ci maddəsinin birinci hissəsinin 6-cı bəndinə əsasən, amnistiya aktının verilməsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyətləri dairəsinə aid edilmişdir. Amnistiya, bir qayda olaraq, qərar şəklində və dövlətin həyatında əlamətdar gün və hadisələrlə əlaqədar qəbul olunur. Amnistiya aktında həmin aktın hansı kateqoriya məhkumlara və hansı ölçüdə şamil edilməsi göstərilir. Hər bir amnistiya aktında onun şamil edilmədiyi məhkumlar kateqoriyasının siyahısı göstərilir.

Konkret məhkuma amnistiya tətbiq edilməsinin mümkünlüyü məsələsinin həlli üçün komissiya yaradılır. Bu komissiya məhkumun şəxsi işini öyrənir, onun özünü dinləyir və yalnız bundan sonra qərar qəbul edir.

Amnistiya aktları Azərbaycan Respublikasında mütəmadi olaraq qəbul edilir. Təkcə 1996-1999-cu illərdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

tərəfindən beş amnistiya aktı qəbul olunmuş və nəticədə on minlərlə məhkum cəza çəkməkdən azad edilmişdir.

Vaxtından əvvəl cəzadan azad etmə əsaslarından biri əfv etmə aktına əsasən cəza çəkməkdən azad etmədir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 22-ci bəndinə əsasən, bu məsələ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərinə aid edilmişdir. Ümumi qaydaya görə əfv etmə məhkumun, onun qohumlarının və ya əvvəllər işlədiyi müəssisənin, idarənin, təşkilatın əmək kollektivinin vəsətəti üzrə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən həyata keçirilir. Cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyəti də əfv etmə haqqında vəsətət qaldıra bilər. Hər bir halda Azərbaycan Respublikasının Prezident Aparatı cəza icra edən müəssisədən və ya orqandan hökmün surətini, məhkum barədə xasiyyətnaməni və məhkumun əfv edilməsinin mümkünlüyü barədə cəzaçəkmə müəssisəsinin və ya cəzanı icra edən digər orqanın müdiriyyətinin fikrini tələb edir. Bir qayda olaraq, cəza müddətinin yarısından çoxunu çəkmiş şəxslərin əfv edilməsi barədə vəsətətə baxılır.

Amnistiya və əfv etmə nəticəsində məhkumun cəza müddəti qısaldıla bilər, yaxud o, daha yüngül və ya şərti cəza ilə əvəz edilə bilər. Bu zaman cəzadan tamamilə və ya qismən azad edilmə, məhkumluğun götürülməsi də mümkündür. Cəza müddətinin qısaldığı hallarda yaxşılaşdırılmış saxlanma şəraitinə, məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirmə və şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə qısaldılmış cəza müddətindən irəli gələrək tətbiq edilir.

İşin icraatına xitam verməklə, yaxud cəza şərti məhkumluqla əvəz olunmaqla məhkəmə nəzarəti qaydasında hökmün ləğv edilməsi və ya yeni açılmış hallara görə işin təzələnməsi nəticəsində məhkumun cəza çəkməkdən azad edilməsinə çox nadir hallarda təsadüf edilir. Bir qayda olaraq, cəza çəkməkdən bu əsaslarla azad etmə qısaldılmış cəza müddətindən irəli gələrək tətbiq edilir.

İşin icraatına xitam verilməklə, yaxud cəza şərti məhkumluqla əvəz olunmaqla məhkəmə nəzarəti qaydasında hökmün ləğv edilməsi və ya yeni açılmış hallara görə işin təzələnməsi nəticəsində məhkumun cəza çəkməkdən

azad edilməsinə çox nadir hallarda təsadüf edilir. Bir qayda olaraq, cəza çəkməkdən bu əsaslarla azad etmə məhkəmə tərəfindən buraxılmış səhvlərin aradan qaldırılması ilə bağlı olur.

Xroniki ruhi və başqa ağır xəstəliyə tutulmuş məhkumlar cəzanın ardını çəkməkdən Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 511-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə tərəfindən azad edilə bilərlər. Qeyd olunan xəstəliklərin siyahısı Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edildikdən sonra, Ədliyyə Nazirliyinin 03 aprel 2003-cü il tarixli 3-T sayılı əmri ilə elan edilmişdir. Siyahıya təxminən yüzdən çox xəstəliklər – vərəm, şişlər, endokrin sistemi xəstəlikləri, psixi pozğunluq, sinir sistemi və hissiyyat üzvlərinin xəstəlikləri, qan dövranı üzvlərinin xəstəlikləri, tənəffüs sisteminin xəstəlikləri, həzm sistemi üzvlərinin xəstəlikləri, şüa xəstəlikləri, anatomik defektlər, AİDS (QİÇS) və s. daxildir. Bu əmrlə Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu, Ədliyyə Nazirliyi, Ali Məhkəməsi ilə razılaşdırılmış, xroniki ruhi və ya başqa ağır xəstəliklə əlaqədar məhkumların tibbi müayinədən keçirilməsi və cəza çəkməkdən azad etməyə təqdim edilmə qaydaları da təsdiq edilmişdir. Əgər məhkumun xəstəliyi siyahıda nəzərdə tutulmamışsa, cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisi bu əsas üzrə məhkumu cəza çəkməkdən azad etməyə təqdim etməyə, məhkəmə isə onu azad etməyə haqlı deyildir.

Əgər məhkumun xəstəliyi vaxtından əvvəl azad etməyə əsas verən xəstəliklər siyahısına düşmüşsə, cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisi onu həkim komissiyasına göndərir. Əgər bu komissiya məhkumun xəstəliyinin vaxtından əvvəl azad etməyə əsas verən xəstəliklərə aid olmadığı barədə nəticəyə gələrsə, bu halda rəy tərtib olunur və məhkuma imzalatmaqla ona elan olunur. Əgər xəstəlik qeyd edilən siyahıya düşürsə, əsaslandırılmış rəy tərtib olunur və məhkumun cəza çəkdiyi cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisinə göndərilir və ruhi xəstəliyə tutulmuş şəxsə aid olan rəydə məhkuma tibbi xarakterli məcburiyyət tədbirlərinin təyin edilməsinin zəruri olub-olmaması göstərilir.

Əgər xəstəlik xroniki ruhidirsə və şəxs bunun nəticəsində öz hərəkətlərini idarə edə bilmirsə, o, törədilmiş cinayətin xarakterindən və ağırlığından, təyin edilmiş və çəkilmiş cəza müddətindən, cəza çəkmə dövründə davranışından və s. asılı olmayaraq cəzadan azad edilməlidir. Bu zaman məhkəmə Azərbaycan Respublikası CM-in 93-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş tibbi xarakterli məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsini, yaxud da məhkumun səhiyyə orqanlarının himayəsinə verilməsini təyin edir.

Ruhi olmayan digər xəstəliklərə tutulmuş şəxslərin cəza çəkməkdən azad edilməsi məsələsi həll edilərkən, məhkəmə, törədilmiş cinayətin ağırlığını, məhkumun şəxsiyyətini və digər halları nəzərə alır. Belə hallara islah olunma dərəcəsi, şəxsin yeni cinayət törətməyə fiziki imkanının olması, çəkilmiş və ya çəkilməmiş cəza müddəti, cəzaçəkmə müəssisəsində davranış və s. aiddir. Beləliklə, bu hallarda məhkumun həm cəza çəkməkdən azad edilməsi, həm də azad edilməməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

Xəstəliyə görə şəxsin cəza çəkməkdən vaxtından əvvəl azad edilməsi məsələsini həll etmək üçün məhkəməyə təqdimat, tibbi rəy, məhkum barədə xasiyyətnamə və onun şəxsi işi göndərilir. Bu məsələyə baxıldıqdan sonra həmin sənədlər cəzaçəkmə müəssisəsinə qaytarılır. Təqdimatda məhkumun davranışı xarakterizə olunur. Əgər ruhi xəstəlik sayılmayan xəstəliyə tutulmuş şəxsin azad edilməsi məsələsi müzakirə edilirsə, onun vaxtından əvvəl azad edilməsinin mümkünlüyü barədə fikir söylənilir. Məhkəmədə işə baxılarkən həkim komissiyasının nümayəndəsinin iştirakı tələb olunur.

Məhkumların cəza çəkməkdən azad edilməsi əsaslarından biri də məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkməyə və azadlıqdan məhrum etmədən islah işlərinə məhkum edilmişlərin əlilliyə görə azad edilməsidir.

Qanun fəaliyyət qabiliyyətsiz məhkumların məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkməklə azadlıqdan məhrum edilməsini qadağan etməsə də, təcrübədə belə şəxslər həmin müəssisələrə göndərilir. Bu müəssisələrdə məhkumlar özləri özlərini saxlayır, başqa sözlə, onlar öz xərclərini qazanclarından ödəyir. I və II qrup əlillər fəaliyyət qabiliyyətsiz olduqları üçün onla-

rın qazancları yoxdur. Qanun belə şəxslərin də cəzadan vaxtından əvvəl azad edilməsini nəzərdə tutur.

İslah işləri cəzası məhkumun yalnız işlədiyi halda icra oluna bilər.

Məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən şəxslər, habelə islah işlərinə məhkum olunmuşlar I və II qrup əlil kimi tanındıqda əmək qabiliyyətini məhkum olana qədər və ya ondan sonra itirmələrindən asılı olmayaraq, vaxtından əvvəl azad edilməlidirlər. Yalnız tibbi-sosial komissiya (TSK) məhkumu əlil kimi tanıya və əlillik qrupu müəyyən edə bilər. Məhkum TSK-ə öz xahişi ilə, cəzanı icra edən orqanın, yaxud da müalicə edən həkimin təşəbbüsü ilə göndərilə bilər. TSK-in rəyi əsasında cəzanı icra edən orqan cəza çəkmə yeri üzrə məhkəmə qarşısında məhkumun cəza çəkməkdən vaxtından əvvəl azad edilməsi məsələsini qaldırır. Məhkumun şəxsi işi məhkəməyə göndərilir. Məhkumun azad edilməsi məsələsi həll edildikdən sonra şəxsi iş cəzanı icra edən orqana qaytarılır. Məhkəmədə TSK-in nümayəndəsinin iştirakı məcburidir.

Beləliklə, cəza çəkməkdən azad etmə məhkumların islah edilməsi prosesini başa çatdırır. Cəzaların icrası qanunvericiliyinə görə məhkumların islah olunmasından asılı olmayaraq, qanunda nəzərdə tutulan hüquqi faktın baş verməsi məhkumun cəzadan azad edilməsi üçün əsasdır. Artıq qeyd etdiyimiz kimi bu əsaslara cəza müddətinin çəkilməsi, cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə, amnistiya və əfv etmə aktları, məhkumun xroniki ruhi və ya cəzanın qalan hissəsinin çəkilməsinə mane olan digər xəstəliyə tutulması aiddir. Bu əsaslardan hər hansı biri baş verərsə, məhkum mütləq cəzadan azad edilməlidir.

SUAL 2.

Cəzadan azad etmənin qaydası və azad edilmişlərə yardım

Məhkumların cəza çəkməkdən azad edilməsi bunun üçün müəyyən hazırlıq işlərinin görülməsini tələb edir və bu tədbirlər azad etmədən xeyli əvvəl başlayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, məhkumun cəza çəkməkdən azad edilməyə hazırlanması başlıca olaraq azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkən şəxslərə münasibətdə mühüm əhmiyyət kəsb edir. Çünki onlar müəyyən müddət ərzində cəmiyyətdən təcrid edilmiş şəkildə, yaşayış yerindən kənarında, cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkirlər. Azadlıqdan məhrum etmə faktı ilə onlar ailələrindən, əmək kollektivlərindən, uyğunlaşdıqları mühitdən kənarlaşdırılırlar. Onların çoxlu sosial əlaqələri itir. Buna görə də cəzadan azad etməyə hazırlıq yaşayış yerinə gəldikdən sonra onların sosial adaptasiyasına (sosial şəraitə uyğunlaşmasına) kömək etməlidir.

Sözün geniş mənasında azad etməyə hazırlıq işləri bütün cəza çəkmə müddəti ərzində aparılır. Belə ki, məhkum yeni ixtisasa yiyələnir, əmək vərdişləri mənimsəyir, ümumtəhsil səviyyəsini artırır və s. Bütün bunlar onların azad olunduqdan sonra iş tapmasını asanlaşdırır. Görüşlər, bağlama və sovqatlar, doğma və yaxınları ilə telefon danışqları, yazışmalar onların ailələri ilə əlaqə saxlamasına kömək edir, ailənin dağılmasına mane olur.

Məhkumlarla aparılan tərbiyə işləri onları əməyə vicdanlı münasibət, qanunlara dürüst əməl etmək və ictimai qaydalara hörmət ruhunda tərbiyələndirir.

Məhkumların azad edilməsinə hazırlıq işləri həbs etmə növündə cəzanın müddətini qurtarmasına iki ay, azadlığın məhdudlaşdırılması və ya azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaların müddətinin qurtarmasına altı ay qalmış həyata keçirilməyə başlamalıdır (CİM-in 179-cu maddəsi). Lakin təcrübə göstərir ki, çox vaxt bu müddət kifayət etmir. Bundan başqa, ölkənin bir çox ərazilərində mövcud olan işsizlik problemi əlavə çətinliklər yaradır.

Azad ediləcək hər bir şəxsə cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisi və ya onun müavini azad edilənə onun hüquq və vəzifələrini izah etməklə söhbət aparır. Belə söhbətlər nəticəsində onun işə düzəlməkdə və məişət şəraiti yaratmaqda köməyə ehtiyacı olması aydınlaşdırılır. Məhkum özü üçün yaşayış yeri seçdiyini və dövlət məşğulluq orqanları vasitəsilə işə düzəlmək arzusunda olduğunu yazılı surətdə müdiriyyətə bildirir. Məhkumun ərizəsi əsasında cəzaçəkmə müəssisəsinin

müdiriyyəti daxili işlər orqanına azad edilmişin seçdiyi yaşayış yerində qeydiyyatata düşməsinin mümkünlüyü barədə sorğu göndərir. Daxili işlər orqanı sorğunu aldıqdan sonra 20 gün ərzində qeydiyyatata düşmənin mümkünlüyünü aydınlaşdırır və bu barədə dərhal cəzaçəkmə müəssisəsinə məlumat verir.

On səkkiz yaşına çatanaqk tərbiyə müəssisələrindən azad edilmiş şəxslər valideynlərinin və ya onları əvəz edən şəxslərin yanına göndərilirlər. Yetkinlik yaşına çatmamış şəxsi tərbiyə müəssisəsindən əvvəlki yaşayış yerinə göndərmək tərbiyə mülahizələrinə görə məqsədə müvafiq olmadığı müstəsna hallarda, onun üçün başqa yerdə zəruri şəraitin yaradılmasını müəssisə rəisinin təqdimatı üzrə, azad edilənin razılığı nəzərə alınmaqla, müəssisənin yerləşdiyi yerdə yetkinlik yaşına çatmamışların işləri üzrə komissiya həyata keçirir.

Azad edilən və səhhətinə görə başqasının xidmətinə ehtiyacı olan şəxslər, habelə yetkinlik yaşına çatmamışlar yaşayış yerinə cəzaçəkmə müəssisəsinin işçisinin köməyi ilə göndərilirlər.

Yardıma ehtiyacı olan şəxslər və yaşlılar əlillər və qocalar evinə yerləşdirilir. Belə evlərə göndərmək üçün məhkumun razılığı tələb olunur. Bir qayda olaraq, belə şəxslər özlərinin yaşayış yeri üzrə əlillər və qocalar evlərində yerli hakimiyyət orqanları vasitəsilə yerləşdirilirlər.

Azad edilmə zamanı məhkum cəzaçəkmə müəssisəsinin onda olan bütün əmlakını (misal üçün: kitabları, alətləri, yataq dəstlərini və s.) qaytarır.

Azad edilən şəxslə tam haqq-hesab çəkilir, şəxsi hesabında olan pul, ona məxsus olan qiymətli şeylər və əşyalar verilir, şəxsi sənədləri özünə qaytarılır. Azad edilən şəxsə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində aldığı təhsil və istehsalat ixtisası haqqında müvafiq sənədlər, habelə müəyyən edilmiş formada arayış verilir və bu arayışda azad etmənin əsası göstərilir. Azad edilən şəxsin xahişi ilə ona xasiyyətnamə verilə bilər.

Bildiyimiz kimi, iqtisadi çətinliklərlə bağlı olaraq, cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumların çoxu işlə təmin olunmur və şübhəsiz ki, onların qazancları aşağı olur. Həmin şəxslər azad edilərkən maddi yardıma ehtiyacı olur.

Cəzaçəkmə yeri məhkumdan asılı olmadığı üçün, cəzadan azad edilən şəxslərin zəruri mövsümi geyimi, ayaqqabısı və onları əldə etməyə vəsaiti olmadıqda, onlar büdcə vəsaiti hesabına geyim və ayaqqabı ilə təmin olunurlar. Onlara birdəfəlik pul müavinəti verilə bilər.

Cəzadan azad olunmuş şəxslərin ərzaq, geyim, ayaqqabı ilə təmin olunması, onlara gediş haqqının ödənilməsi, həmçinin birdəfəlik pul müavinəti verilməsi müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada cəzanı icra edən müəssisə tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası CİM-in 176.4-cü maddəsinə əsasən, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkməkdən azad edilən və səhhətləri ilə əlaqədar digər şəxslərin qulluğuna ehtiyacı olan şəxslər, hamilə və ya səkkiz yaşına qədər uşağı olan məhkum qadınlar, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanlar azad edildikdə, cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyəti onların qohumlarını və ya digər şəxsləri xəbərdar edir.

Hazırkı dövrdə bir çox məhkumların işə düzəlməkdə yardıma ehtiyacı var. CİM-in 177-ci maddəsinə əsasən azadlığın məhdudlaşdırılması, həbs və azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzadan azad olunmuş şəxslər qanunvericiliyə uyğun olaraq əmək və məişət şəraitinin yaradılması və başqa növ sosial yardım almaq hüququna malikdir.

Artıq qeyd edildiyi kimi cəza çəkməkdən azad etmə hələ məhkumların islah edilməsi prosesinin tamamilə başa çatması demək deyildir. Belə ki, cəza nə qədər ağır və çətin olsa da, islah etmə vasitələrindən nə qədər səmərəli istifadə olunsa da, bəzi kateqoriya məhkumlar tam islah olunmadan azadlığa buraxılır. Bundan sonra islah prosesinin yenə də davam etdirilməsi tələb olunur. Çünki, tam islah olunmadan azad edilmiş məhkumlar yenə də cəmiyyət üçün təhlükəli olmaqda davam edir. Əgər azadlığa buraxılmış şəxsə azadlıqda lazımi şərait yaradılmazsa, yəni o, işlə, yaşayış şəraiti ilə təmin olunmazsa, onun tərəfindən yeni neqativ halların baş verməsi ehtimalı daha da artacaqdır.

SUAL 3.
Cəzadan azad edilmişlərin sosial adaptasiyası,
onlar üzərində müşahidə və nəzarət

Artıq qeyd olunduğu kimi, islah olunma dərəcəsiindən asılı olmayaraq, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş əsaslar mövcud olduqda, məhkum, cəza çəkməkdən azad edilməlidir. Azad edilmiş şəxslərin islah olunması prosesini davam etdirmək üçün onlara azadlıqda zəruri şərait yaradılmalıdır. Bu proses məhkumların sosial adaptasiyası adlanır. **Sosial adaptasiya dedikdə, şəxsiyyətin sosial mühitə uyğunlaşması, həmin mühit üçün səciyyəvi olan qaydaların, normaların, sosial mövqelərin və s. onun tərəfindən mənimsənilməsi, cəza çmiş şəxsin azad insanlar cəmiyyətində normal yaşmağa imkan verən vərdislər əldə etməsi başa düşülür.**

Azad edilmiş şəxslərin adaptasiyasını (şəraitə uyğunlaşmasını) obyektiv cəhətdən çətinləşdirən bir sıra amillər mövcuddur. Hər şeydən əvvəl həmin şəxslərin müəyyən müddət ərzində azadlıqdan məhrum etmə şəraitində yaşamasını bu amillərə aid etmək lazımdır. Belə bir şərait özünün xarakterinə görə adi həyat şəraiti ilə ziddiyyət təşkil edir. Bir tərəfdən, azadlıqdan məhrum etmə yerlərində mövcud olan şərait məhkumlara müsbət təsir göstərməlidir. Çünki bütün tənbeh-tərbiyə prosesi cinayətkar fəaliyyət əleyhinə şərait yaradılmasına kömək edir və göstərir ki, törədilən hər bir cinayət əməli həm cəmiyyət üçün, həm də təqsirkarların özü üçün bir sıra əlverişsiz nəticələrə səbəb olur. Belə nəticələrdən biri ailə ilə, qohumlarla, tanışlarla, əmək kollektivləri ilə və s. faydalı sosial əlaqələrin kəsilməsidir. Bu cür mənfi nəticəni zəiflətmək üçün qanun təminat xarakterli bir sıra tədbirlər nəzərdə tutur: məhkumların yazışmasında məhdudiyətlər yoxdur, onlar görüşlər, bağlama və sovqatlar alır və s. Lakin bu tədbirlər, şübhəsiz ki, daimi ünsiyyəti tamamilə əvəz edə bilməz.

İkinci mənfi nəticə məhkumu özü kimi şəxslərin, başqa sözlə, cinayətkarların mənfi mühitinə yerləşdirməkdir. Təbii ki, belə bir mühit

məhkuma, xüsusilə də ilk dəfə məhkum edilmiş və böyük ictimai təhlükəli sayılmayan məhkuma mənfi təsir göstərməlidir.

Adaptasiyanı mürəkkəbləşdirən növbəti çətinlik ondan ibartədir ki, məhkumlar çox vaxt müstəqil qərar qəbul etmək iqtidarında olmur: onların bütün həyat qaydasını cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyəti müəyyən edir, məhkumlar öz büdcələrini planlaşdırmır, onların nağd pulu olmur, şəhər nəqliyyatından istifadə edə bilmirlər, özlərini mənzillə, paltarla, ərzaq məhsulları ilə təmin etmirlər.

Deməli, sosial adaptasiya azadlıqdan məhrum etmə cəzasının icrası ilə əlaqədar cəzaçəkmə müəssisələrinin müdiriyyəti tərəfindən məhkumlarla keçirilən islah işinin nəticələrini möhkəmlətmək, bu cəzanın məhkumlara göstərdiyi mənfi təsiri aradan qaldırmaq zərurətindən irəli gəlir. Azadlıqdan məhrum edilmiş şəxsin məhkəmə hökmünə uyğun cəmiyyətdən təcrid edilməsi, cəzaçəkmə müəssisəsi kimi qapalı ərazidə yerləşdirilməsi bu şəxsin mövcud əlaqələrinin kəsilməsinə, cəmiyyətdə gedən proseslərdə iştirakdan kənarlaşdırılmasına gətirib çıxarır. O, öz arzusundan asılı olmayaraq müxtəlif xarakterə, yaşa, sosial pozğunluq dərəcəsinə malik olan şəxslərlə bir yerdə yaşamağa məcbur olur. Ən xırda detallarına qədər qanunla tənzimlənən, cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyətinin daimi nəzarəti altında keçən belə həyat təzi müstəqil qərar qəbul etmə, qayğı və digər sosial faydalı vərdişlərin zəifləməsi, şəxsi məsuliyyət hissəsinin kütləşməsi və s. kimi belə neqativ proseslərlə nəticələnir. Bütün bunlar məhkumun psixologiyasına, psixikasına və nəhayət, şəxsiyyətinə mənfi təsir göstərir. Məhkumun, xüsusilə də ilk dəfə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxsin cəzaçəkmə müəssisəsindəki mühitə öyrəşməsi prosesi müəyyən çətinliklər doğursa da, cəza çəkənin sonradan azad həyat təzinə yenidən uyğunlaşması istər onun özü üçün, istərsə də cəmiyyət üçün daha böyük problemlər yaradır. Məhz bu problemin həllini hüquq elmi sosial adaptasiyanın düzgün və vaxtında həyata keçirilməsində görür.

Sosial adaptasiya cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslər üzərində müşahidə qoyulması yolu ilə həyata keçirilir. Müşahidənin məqsədi yeni şəraitdə azad

edilmişlərin adaptasiyasına, yaranmış problemlə məsələlərin həllinə kömək etməkdən, eləcə də onlar tərəfindən törədilə biləcək hüquqpozmalara qarşısını vaxtında almaqdan ibarətdir. Müşahidə və tərbiyə işi ilə azad edilmişin yaşayış, təhsil və iş yeri üzrə ictimai birliklər və əmək kollektivləri məşğul olmalıdır.

Əgər məhkəmə şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə məsələsini həll edərkən belə tədbirlərin aparılmasını təyin edərsə, onun icrası məcburidir. Məhkəmə kollektivin xahişi üzrə, yaxud da öz təşəbbüsü ilə, lakin kollektivin razılığına əsasən, əmək kollektivi üzərinə cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilmiş şəxs üzərində müşahidə aparmaq vəzifəsi qoya bilər.

Şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilmişlər üzərində müşahidə müddəti cəzanın çəkilməmiş hissəsinə bərabərdir. Əgər məhkum yalnız əsas cəzaya məhkum edilmişsə, onda cəzanın çəkilməmiş hissəsi təyin edilmiş və faktiki çəkilmiş müddət arasındakı fərqlə müəyyən edilir. Əgər əsas cəza ilə yanaşı əlavə cəza da təyin edilmişsə (misal üçün, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə), onda çəkilməmiş hissəyə həm də əlavə cəza müddəti aiddir. Bu müddət məhkumun cəzaçəkmə müəssisəsindən azad edildiyi andan axmağa başlayır. Əgər əsas cəza azadlıqdan məhrum etmədən islah işləyirsə, onda o, hökm qanuni qüvvəyə mindiyi vaxtdan axmağa başlayır.

Şərti məhkum etmədən fərqli olaraq cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə zamanı azad edilmişin islah olunmaq və tərbiyə edilmək üçün verildiyi ictimai birlik və ya əmək kollektivi onun etimadı doğrultmaması, ictimai təsirdən yayınması, əmək intizamını pozması və s. səbəblərlə əlaqədar olaraq şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğv edilməsi və azad edilmişin cəza çəkməyə göndərilməsi barədə məhkəmədən xahiş edə bilməz. Həmin şəxsə yalnız ictimai, intizam və inzibati təsir tədbirləri tətbiq edilə bilər. Əgər azad edilmişə inzibati nəzarət haqqında qanunvericilik şamil edilirsə, ictimai təsir tədbirləri heç bir səmərə vermədikdə, belə nəzarət qoyulması barədə daxili işlər orqanı qarşısında məsələ qaldırıla bilər.

Azərbaycan Respublikası CİM-in 178-ci maddəsinə əsasən, cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilmiş şəxslər üzərində nəzarəti məhkumun yaşayış yeri üzrə məhkəmə icraçısı, hərbi qulluqçular üzərində nəzarəti isə hərbi hissələrin və müəssisələrin komandanlığı həyata keçirir. Ümumiyyətlə, inzibati nəzarət profilaktik tədbir olub, cəza çəkməkdən azad edilmiş və davranışı cinayətlərin residivinə əsas verən şəxslər üzərində müəyyən edilir. Nəzarətin məqsədi azad edilmişlər tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almaq və onlara tərbiyəvi təsir göstərməkdir. İnzibati nəzarət insan ləyaqətini alçatmaq və nəzarət altında olanı onun iş və yaşayış yerində nüfuzdan salmaq məqsədi güdmür.

Əvvəllər ağır cinayətə görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkmiş və ya qəsdən edilən cinayətə görə iki dəfədən çox məhkum olunmuş və cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilmiş şəxs cəmiyyətsiz həyat tərzi sürdükdə, əmək kollektivi və ya ictimai birlik onun üzərində inzibati nəzarət müəyyən edilməsi haqqında ərazi polis orqanları qarşısında vəsatət qaldıra bilər.

İnzibati nəzarət məcburi tədbirdir və azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən azad edilmiş yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin davranışı üzərində müşahidə qoymaq, onlar tərəfindən cinayət törədilməsinin qarşısını almaq və onlara lazımi tərbiyəvi təsir göstərmək üçün müəyyən edilir.

Üzərlərində inzibati nəzarət müəyyən edilən şəxslərin bir qrupunu cinayətlərin xüsusi təhlükəli residivinə görə məhkum olunmuşlar təşkil edir. Bu qrup şəxslər üzərində inzibati nəzarət onların azadlıqdan məhrum etmə yerlərindəki davranışlarından asılı olmayaraq müəyyən edilir.

Ağır cinayətlərə görə məhkum edilmiş şəxslər üzərində və ya qəsdən törədilmiş hər hansı cinayətlərə görə iki dəfə və daha çox azadlıqdan məhrum edilməyə məhkum olunmuş, yaxud məhkəmənin təyin etdiyi cəza müddətini tamamilə çəkmədən əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən şərti olaraq vaxtından əvvəl və ya əməyə mütləq cəlb edilməklə şərti olaraq azad edilmiş və cəzanın çəkilməmiş müddətində yenidən qəsdən cinayət törətmiş şəxslərin cəza çəkdikləri dövrdəki davranışı onların islah olunmaq yoluna qədəm qoymaqdan

və namuslu əmək həyatına qoşulmaqdan inadla boyun qaçırdıqlarını sübut edərsə, bu şəxslər üzərində daxili işlər orqanlarının inzibati nəzarəti qoyulur.

İnzibati nəzarət cəzaçəkmə müəssisəsi rəisinin əsaslandırılmış qərarı ilə qoyulur. Bu sənəddə nəzarət qoymanın əsası və onun müddəti müəyyən edilir. Qərarda məhkumun onun seçdiyi yaşayış məntəqəsinə nə vaxt gəlməsi müəyyən edilir.

Azad edilmə zamanı nəzarəti müəyyən etmə barədə qərar məhkuma elan edilir və onun tərəfindən imzalandırılır. Məhkuma nəzarətin qaydası, onun seçmiş olduğu yaşayış məntəqəsinə vaxtında gəlmək vəzifəsi, daxili işlər orqanına gəlmək vəzifəsi, habelə inzibati nəzarət haqqında qərara müvafiq olaraq müəyyən ediləcək məhdudiyyətlərə əməl etmək vəzifəsi izah olunur.

İnzibati nəzarətə götürülmüş şəxslər çağırış əsasında polis orqanına gəlməyə, nəzarət qaydalarına əməl etməklə bağlı məsələlər üzrə izahat verməyə, iş yerini və yaşayış yerini dəyişdirmək barədə, ezamiyyətlər barədə və s. polis əməkdaşlarına xəbər verməyə borcludurlar.

Barəsində inzibati nəzarət müəyyən edilmiş şəxslərə aşağıdakı məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər:

- ◆ müəyyən vaxtda evdən (mənzildən) çıxmağın qadağan edilməsi;
- ◆ rayonun, şəhərin müəyyən yerlərində olmanın qadağan edilməsi (misal üçün, vağzallarda);
- ◆ rayonun, şəhərin hüdudlarından kənara şəxsi iş dalınca getmənin qadağan edilməsi və s.

Hər bir şəxs barəsində konkret məhdudiyyətlər nəzarət altında olanın davranışından, ailə vəziyyətindən, iş yerindən və iş qrafikindən və s. asılı olaraq müəyyən edilir. Bu məhdudiyyətlər nəzarət altında olanın davranışından, onun işinin qrafikinə və xarakterinə dəyişməsindən asılı olaraq, habelə onun şəxsiyyətini nəzərə almaqla daxili işlər orqanı tərəfindən dəyişdirilə bilər.

Məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi və ya onların dəyişdirilməsi haqqında qərar imza atdırılmaqla nəzarət altında olana elan edilir.

Əgər azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən azad olunarkən azad edilən şəxs üzərində inzibati nəzarət müəyyən edilməmişsə və əgər o, ictimai qaydanı və birgəyaşayış qaydalarını mütəmadi olaraq pozarsa, azad edilmişin yaşayış yeri üzrə daxili işlər orqanı tərəfindən belə bir tədbir görülmə bilər. Belə tədbirə əl atmazdan əvvəl həmin şəxsə xəbərdarlıq edilir. Bu xəbərdarlıq yazılı şəkildə tərtib edilməli, şəxsə elan olunmalı və onun tərəfindən imzalanmalıdır.

İnzibati nəzarət 6 aydan 1 ilədək müddətə müəyyən edilir. Zəruri hallarda o, hər dəfə 6 ay müddətinə, lakin məhkumluğun ödənilməsi və ya götürülməsi üçün müəyyən edilmiş müddətdən artıq olmamaqla, artırıla bilər.

Azad edilmiş şəxs inzibati nəzarət qaydalarını pozduqda onun barəsində müvafiq tədbirlər görülür. Bu aşağıdakı hallarda ola bilər:

- ◆ nəzarət altında olan üzrlü səbəblər olmadan müəyyən edilmiş müddətdə göstərilən yaşayış yerinə gəlmədikdə;
- ◆ inzibati nəzarətdən boyun qaçırmaq məqsədilə nəzarət altında olan yaşayış yerini özbaşına tərk etdikdə;
- ◆ nəzarət altında olan onun üzərində qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmədikdə;
- ◆ nəzarət altında olan onun üçün müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl etmədikdə və s.

NƏTİCƏ

Beləliklə, cəza çəkməkdən azad etmə hüquqi fakt olub, məhkumların cəza çəkməkdən azad edilməsi üçün qanunla müəyyən edilmiş əsasdır. Belə hüquqi fakt baş verdikdə cəzanı icra edən orqan məhkumun islah olunub-olunmamasından asılı olmayaraq, onu cəzadan azad etməyə borcludur.

Cəzadan azad etmə islah prosesini hər bir halda tam başa çatdırmadığı üçün məhkumlar cəzadan azad edildikdən sonra da onlar üzərində müşahidə və nəzarət aparılması tələb olunur. Bu tədbirlərin səmərəli aparılması nəticəsində keçmiş cinayətkar yeni qəsdlərdən çəkinir, cəmiyyətin faydalı bir üzvünə çevrilir.

Digər tərəfdən, cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslər azadlığa çıxarkən bir sıra sosial problemlərlə üzləşməli olur ki, bunların aradan qaldırılması işində müvafiq yerli orqanlar öz köməyini əsirgəməməlidir.